

Пролог

20 грудня 1937 року.

Послухай. П'ять кілометрів у глиб лісу, під самісіньким хребтом Арноттс-Ридж — і ти в тиші, такій в'язкій, наче переходиш її вброд. Немає пташиного співу після заходу сонця, навіть у розпал літа, а надто тепер, коли пронизливо-холодне повітря таке насичене вологою, що в ньому завмирають ті кілька листків, які ще стійко тримаються на гілках. Серед дубів і пеканових дерев ніщо не ворухнеться: дикі тварини зарилися глибоко в землю, м'які грудки хутра переплелися у вузьких норах чи видовбаних стовбурах. Сніг такий глибокий, що ноги мула провалюються по коліна, і кожні кілька кроків він спотикається й підозріло фиркає, вишукуючи хиткі камені та ями під нескінченним білим покривом. Лише вузька річка внизу влевнено тече, і її прозора вода дзюрчить і булькає в кам'янистому руслі, прямуючи вниз, до кінцевої точки, якої ніхто з місцевих ніколи не бачив.

Марджері О'Гер пробує поворухнути пальцями в черевниках, але ті давно зааніміли. Її дрижаки беруть від думки про те, як вони болітимуть, коли відігріються знов. Три пари вовняних шкарпеток — а за цієї погоди все одно, що ходити босоніж. Вона гладить велику шию мула, важкими чоловічими рукавицями змахуючи кришталіки льоду, що утворилися на його густому хутрі.

— Буде тобі сьогодні добавка, Чарлі, — каже вона й дивиться, як розвертаються назад його великі вуха. Жінка совається в сідлі, поправляючи сумки, щоб рівномірно розподілити вагу на мулі, доки вони пробираються вниз до річки. — Буде гаряча патока тобі до вечері. Може, навіть трохи з'їм сама.

Ще шість кілометрів, думає вона, шкодуючи, що не поснідала ситніше. Повз індіанський укїс, стежкою вгору між жовтих сосен. Ще дві ущелини — і вигулькне стара Ненсі, як завжди співаючи гімнів своїм чистим сильним голосом, що лунає крізь ліс, і йтиме назустріч їй, по-дитячому вимахуючи руками.

— Не треба вам іти вісім кілометрів, щоб зустріти мене, — каже вона жінці що два тижні. — Це наша робота. Тому ми й верхи.

— О, ви, дівчата, робите достатньо.

Вона знає справжню причину. Ненсі, як і її сестра Джин, прикута до ліжка у крихітній рубленій хаті в Ред-Лік, не може допустити й тіні шансу, що прогавить чергову порцію історій. Вона має шістдесят чотири роки й три здорових зуби, а ще небайдужа до гарненького ковбоя:

— Той Мак Магвайр — від нього моє серце тріпоче, як виране простирадло на довгому мотузку.

Вона сплітає руки й підводить очі до небес.

— Арчер так його описав, наче він сходить зі сторінок тієї книжки й підхоплює мене з собою на коня.

Вона по-змовницькому нахиляється вперед:

— Я б радо осідлала не лише коня. Чоловік казав, я мала небаякий задок, коли була дівкою!

— Не сумніваюся, Ненсі, — відповідає Марджері щоразу, і жінка вибухає сміхом, плескаючи себе по стегнах, наче вперше таке сказала.

Тріскає сучок, і Чарлі нашорошує вуха. Такі великі, що, мабуть, чує все мало не до Луїсвілля.

— Сюди, хлопчику, — каже вона, скеровуючи тварину вбік від кам'янистого виступу. — За хвилику ти її почувеш.

— Кудись поспішаєш?

Марджері різко озиряється.

Його злегка хитає, але погляд рівний і прямий. Вона бачить, що його рушниця зведена й він тримає її, як дурень, із пальцем на гачку.

— То тепер ти на мене глянеш, еге ж, Марджері?

Вона змушує себе говорити спокійно, водночас гарячково розмірковуючи.

— Я бачу тебе, Клеме Мак-Каллоу.

— «Я бачу тебе, Клеме Мак-Каллоу», — він спльовує, кривляючись, як бридка дитина на шкільному подвір'ї. Його волосся з одного боку стоїть сторч, наче він на ньому спав. — Ти бачиш мене, а при цьому дивишся на свій ніс.

Ти бачиш мене, як бруд на своєму черевіку. Наче ти якась особлива.

Марджері ніколи не була боягузкою, але вона вже достатньо знайома з цими горянами, щоб знати: не слід затівати бійку з п'яним. А надто коли в руках у нього заряджена рушниця.

Вона швидко гортає в пам'яті список людей, яких могла образити — бачить Бог, кілька таких знайдеться, але Мак-Каллоу? Попри очевидність, вона нічого не пригадує.

— Якщо твоя родина щось не поділила з моїм батьком, це поховано разом із ним. Лишилася тільки я, а мене давня ворожнеча не цікавить.

Мак-Каллоу вже стоїть просто в неї на дорозі, розставивши ноги в снігу й так само тримаючи палець на гачку. Його шкіра поплямована пурпурово-синім — так буває в надто п'яних для того, щоб збагнути, як сильно вони змерзли. Може, й для того, щоб поцілнити, але так ризикувати вона не хоче.

Марджері поправляє вантаж, уповільнюючи мула. Її погляд ковзає вбік. Береги річки дуже круті, надто рясно порослі деревами, щоб продертися крізь них. Мак-Каллоу доведеться чи то переконати відійти, чи переїхати, і спокуса зробити останню надзвичайно сильна.

Мул поводить вухами. У тиші вона чує биття власного серця, це нескінченне калатання. Відсторонено думає, що не впевнена, чи чула його так гучно раніше.

— Я просто виконую свою роботу, містере Мак-Каллоу. Буду надзвичайно вдячна, якщо даси мені пройти.

Він супиться, зачувши потенційну образу в її надто чемному зверненні. Тоді смикає рушницею, і вона розуміє свою помилку.

— Твою *роботу*... Думаєш, ти така гарна та пишна? Знаєш, що тобі треба?

Він шумно плюється, чекаючи на її відповідь.

— Я сказав, знаєш, що тобі треба, дівчинко?

— Підозрюю, моему варіантові до твого як до неба пішки.

— А, то ти на все маєш відповідь. Думаєш, ми не знаємо, чим ви всі займаєтесь? Думаєш, не знаємо, що ти поширюєш серед поважних богобоязких жінок? Ми знаємо, що в тебе на

думці. В тобі сидить диявол, Марджері О'Гер, і є лише один спосіб вигнати його з такої дівки, як ти.

— Що ж, я б залюбки зупинилась і послухала, але їду у справах, тож, може, продовжимо цю...

— Замовкни!

Мак-Каллоу підіймає рушницю.

— Закрий свій клятий рот.

Вона замовкає.

Він ступає два кроки ближче, широко розставляючи ноги.

— Злізай з мула.

Чарлі неспокійно переступає. Її серце крижинкою підкочується до горла. Якщо вона розвернеться й тікатиме, він її застрелить. Єдиний шлях звідси — вздовж річки. Лісовий ґрунт — суцільна неродюча скеля, дерева надто густі, щоб просуватися вперед. Навколо на кілька кілометрів — ні душі, усвідомлює вона, нікого, крім старої Ненсі, яка повільно пррцстує верховиною.

Вона сама, і він це знає.

Мак-Каллоу стишує голос:

— Я сказав, злізай, *швидко*.

Він підступає на два кроки. Сніг хрустить під його ногами.

Суворя правда для неї та всіх місцевих жінок: байдуже, яка ти розумна, кмітлива, самодостатня — тебе завжди перевершить йоголоп зі зброєю. Дуло рушниці так близько, що вона вже зазирає у дві бездонні чорні діри. З риком він раптом впускає зброю, лишаючи бовтатися за спиною на ремені, й хапає віжки. Мул круто розвертається, тож її незграбно кидає вперед на його шию. Вона відчуває, як Мак-Каллоу вп'явся в її стегно. Його інша долоня знову тягнеться по рушницю, подих кислий від перегару, а рука вкрита кіркою бруду. Її верне від цього кожною клітиною тіла.

А тоді вона чує голос — голос Ненсі вдалині.

О, якого миру нам часто бракує!

О, який марний біль володіє нами...

Він підіймає голову. Вона чує «Ні!» та якоюсь віддаленою частиною себе здивовано розуміє, що це зірвалося з її губ.

Його пальці хапають і смикають, рука дотягується до талії, і вона губить рівновагу. В його рішучій хватці, у його зловонному подиху вона відчуває, як її майбутнє зливається у щось чорне й жахливе. Але холод зробив його незграбним. Він заново намацує рушницю, спиною до неї, і в що мить вона бачить свій шанс. Лівою рукою вона тягнеться назад, у сидельну сумку, і, коли він озирається, впускає віжки, хапає правою з іншого боку й шосили б'є важкою книжкою — бах! — йому в обличчя. Рушниця випадає з його рук, звук тривимірного «хрясь!» луною розходитьсь в деревах, і вона чує, як миттєво змовкає спів. Птахи злітають у небо — мерехтлива чорна хмара крил. Мак-Каллоу падає, а мул, здивившись, кидається вперед від страху, спотикаючись об нього так, що вона ахкає й мусить учепитись у ріг сідла, щоб не впасти.

І ось вона вже понад річкою. Подих важко рветься крізь горло, серце калатає. Вона покладається на вірні ноги мула, що знайдуть опору в стрімкій крижаній воді, і не наважується глянути назад — чи звівся на ноги Мак-Каллоу, щоб наздоганяти її.

Три місяці тому

Усі погоджувалися, обмахуючися за дверима крамниці чи проходячи в тіні евкالیптів, що погода нетипово тепла для вересня. Зала зібрань Бейлівілля рясніла запахами господарського мила й несвіжих парфумів від напхот напханих тіл у добрих поплинових сукнях і літніх костюмах. Спека пронизувала навіть обшиті дошками стіни, і деревина крєктала й стогнала на знак протесту. Міцно притискаючись до спини Беннета, який продирався крізь ряд заповнених місць, вибачаючись перед кожним, хто підводився зі стільця з ледь стримуваним зітханням, Еліс присягалася, що відчуває, як у неї перетікає жар усіх цих тіл, що відхилилися, пропускаючи їх.

«Перепрошую. Перепрошую».

Нарешті Беннет дістався двох порожніх місць, і Еліс, в якій шоки палали від сорому, сіла, не зважаючи на косі погляди людей навколо. Беннет глянув на свій лацкан, змахнувши з нього невидиму нитку, а тоді помітив її слідницю.

— Ти не перевдяглася? — пробурмотів він.

— Ти казав, ми спізнюємося.

— Я не мав на увазі, що ти мусиш іти в домашньому одязі.

Вона намагалася приготувати картопляно-м'ясну запіканку, щоб заохотити Енні подавати на стіл щось іще, окрім південної їжі. Але картопля позеленіла, Еліс не вдалося визначити температуру плити, і всю її забризкало жиром, коли вона впустила м'ясо на деко. А коли увійшов Беннет, шукаючи її (вона, звісно, загубила лік часу), то ніяк не міг второпати, чому не можна просто залишити кухонні справи хатній робітниці, коли от-от почнуться важливі збори.

Еліс прикрила рукою найбільшу жирну пляму на снідниці й вирішила тримати її так усю наступну годину. Адже це мало тривати годину. Або дві. Або — боже допоможи їй — три.

Церква і збори. Збори і церква. Іноді Еліс Ван Клів почувалася так, наче просто змінила одне щоденне нудьгування на інше. Ще вранці у церкві пастор Мак-Інтош майже дві години

нападав на грішників, що точно замислили ввергнути містечко у вир нечестя. Тепер же він обмахувався, підозріливо готовий знову взяти слово.

— Взуйся, — прошепотів Беннет. — Хтось може побачити.

— Це все спека, — сказала вона. — У мене ж англійські ноги. Не зовсім звиклі до таких температур.

Вона радше відчула, ніж побачила стомлений осуд чоловіка. Але було дуже спекотно, і вона надто втомилася, щоб зважати на це. Ще й голос промовця мав снодійний вплив, тож вона чула лише десь кожне третє слово: визрівання...» «стручки...» «лушпиння...» «паперові пакети...», — і важко було турбуватися про решту.

Подружнє життя, казали їй, стане пригодою. Подорож до нової країни! Зрештою, вона ж одружилася з американцем. Нова їжа! Нова культура! Нові враження! Вона уявляла себе у Нью-Йорку, у велелюдних ресторанах і на заюрмлених тротуарах, з голочки вбрану в костюм-двійку. Вона писатиме додому, вихваляючись новими враженнями. «А, Еліс Райт? Це не та, що побралася з тим шикарним американцем? Так, я отримала листівку від неї — вона була в опері “Метрополітен” чи то в “Карнегі-холі”...»

Ніхто не попереджав, що в цьому житті буде так багато пустих балачок зі старими тітоньками про добру порцеляну, так багато безглузлого штопання й гаптування, а найгірше — так багато смертельно нудних проповідей. Нескінченні, на десятиліття розтягнуті проповіді та збори. О, як ці чоловіки обожнювали звуки власних голосів! Відчуття було таке, ніби її сварили годинами чотири рази на тиждень.

Повертаючись сюди, Ван Кліви зупинились у щонайменше тринадцяти церквах, і єдина проповідь, яка сподобалась Еліс, була в Чарльстоні, де проповідник так довго базікав, що його паства втратила терпець і вирішила одноставно «переспівати його»: глушити співом, доки той не зрозумів натяк і не зачинив на той день свою релігійну крамничку, явно розсерджений. Від марних спроб священика перекричати голоси, які рішуче здіймалися й гучнішали, її розібрав сміх.

Паства Бейлівілля, штат Кентукі, як прикро зауважила вона, була жадібна до проповідей.

— Просто взуйся, Еліс. Будь ласка.

Вона впіймала на собі погляд місіс Шмідт, у чий вітальні пила чай двома тижнями раніше, і знов перевела погляд на трибуну, намагаючись не здатися *надто* привітною на випадок, якщо тій схочеться запросити її вдруге.

— Що ж, дякую вам, Генку, за пораду щодо зберігання зерна. Упевнений, ви надали всім чималу поживу для роздумів.

Коли Еліс сунула ноги в черевики, пастор додав:

— О, пі, не вставайте, леді та джентльмени. Місіс Брейді просила трохи вашої уваги.

Еліс, цього разу мудро прислухавшись до його слів, знов скинула взуття. До трибуни підійшла низенька жіночка середнього віку — батько назвав би таку «добре впакованою», з твердими підкладками й масивними вигинами, що навіювали асоціації з якісним диваном.

— Щодо пересувної бібліотеки, — сказала вона, обмахуючи шию білим віялом і поправляючи капелюх. — Відбувся певний *поступ*, до якого я хотіла б привернути вашу увагу. Усі ми свідомі того — хм — *плюндрувального* впливу, який мала Депресія на цю велику країну. Так багато уваги було зосереджено на виживанні, що чимало інших боків нашого життя мусили відійти на задній план. Декому з вас, можливо, відомо про *титанічні* зусилля Президента й місіс Рузвельт відновити увагу до грамотності й читання. Що ж, раніше цього тижня мені випала честь чаювати з місіс Ліною Нофсьєр, головою Бібліотечної служби батьківського комітету Кентукі, і вона розповіла нам, що, крім іншого, Управління громадських робіт запровадило систему пересувних бібліотек у кількох штатах — і кілька навіть тут, у Кентукі. Дехто з вас, можливо, чув про бібліотеку, яку вони відкрили в окрузі Гарлан. Так? Що ж, вона виявилася *вельми* успішною. За сприяння самої місіс Рузвельт і УГР...

— Вона єпископалка.

— Перепрошую?

— Рузвельт. Вона єпископалка.

Щока місіс Брейді смикнулася.

— Що ж, ми не триматимемо на неї зла. Вона наша Перша леді й прагне робити дивовижні справи для нашої країни.

— Краще б прагнула знати своє місце, а не мутила скрізь воду, — пикатий чоловік у блідому лляному костюмі смикнув головою й озирнувся, шукаючи згоди.

Через прохід Пеггі Формен нахилилася, щоб поправити спідницю, і саме в цю мить Еліс помітила її, від чого здалося, ніби Еліс на неї витріщається. Пеггі скривилася й задерла свій крихітний носик угору, а тоді буркнула щось дівчині поряд, і та схилилася вперед, щоб змірити Еліс тим самим неприязним поглядом. Еліс відкинулася на сидінні, намагаючись не залитися рум'янцем.

«Еліс, ти тут не обживешся, якщо не знайдеш друзів», — твердив їй Беннет, наче вона могла якось вплинути на Пеггі Формен та її компанію кислих облич.

— Твоя ненаглядна знову кидає прокльони в мій бік, — пробурмотіла Еліс.

— Вона не моя ненаглядна.

— Що ж, а вона вважає, що була.

— Я ж казав тобі. Ми були лише дітьми. Я зустрів тебе, і... ну, ось і вся історія.

— Хотіла б я, щоб ти їй про це сказав.

Він нахилився до неї.

— Еліс, через те, що ти тримаєшся осторонь, люди починають вважати тебе якоюсь... відлюдькуватою...

— Я англійка, Беннете. Ми не створені бути... *привітними*.

— Я лише подумав... що більше участі з твого боку, то краще для нас обох. Тато теж так вважає.

— А. Звісно, вважає.

— Не будь такою.

Місіс Брейді кинула на них погляд.

— Як я казала, завдяки успіху схожих ініціатив у сусідніх штатах, УГР виділила кошти, щоб дати змогу нам створити власну пересувну бібліотеку тут, в окрузі Лі.

Еліс стримала позіхання.

Вдома на комоді стояла фотографія Беннета в його бейсбольній уніформі. Він щойно здійснив хоум-ран, і на його обличчі